

ДЕКЛАРАЦІЯ СХІДНОЄВРО- ПЕЙСЬКОГО ДОМУ

Документ про співробітництво осіб,
спільнот та інституцій у рамках
Східноєвропейського Дому –
місця суспільної мобілізації проти війни
в Україні та репресій в Росії та Білорусі.

ГЕНЕЗА

Опубліковане у кварталнику «Карта» №25 осінню 1998 року повідомлення Януша Пшевлоцького (одноособової Історичної комісії союзу сибіряків) описувало історію його батьківського маєтку. Вже тоді родина Пшевлоцьких вирішила, що за умови повернення своєї власності (садово-парковий комплекс в Мордах неподалік Сельдців), вкраденої у жовтні 1945 року Державним казначейством, відповідно до указу про аграрну реформу, вони передадуть її КАРТІ. Починаючи з 1990 року, Пшевлоцькі намагались повернути маєток, що занепадав і був у підпорядкуванні Вищої Аграрно-педагогічної школи в Сельдцах. В 1998 році прем'єр Єжи Бузек видав розпорядження, яким забороняв продаж або податкове обтяження майна, на яке мали претензії колишні власники. Це дало Пшевлоцьким шанс відновити права на власність.

У лютому 1999 року родина Пшевлоцьких підписала угоду з КАРТОЮ, згідно з якою, у разі повернення палацу, він буде переданий на цілі, які визначить Центр. Будь-які спроби домовитись з вишем (який змінив назву на Підляська академія) не увінчались результатом, а будинок стояв пустою і руйнувався. Лише у 2018 році після довготривалого судового процесу Міхал Пшевлоцький (внук довоєнного господаря маєтку) відновив своє прізвище в реєстрі власників. Об'єкт був переданий спеціально створеному фонду – Східноєвропейський дім (zareestrovаний у листопаді 2019 року).

Відновлення Східноєвропейського дому – палацу, господарських будинків, парку у Мордах проводиться Фондом Східноєвропейський дім і проходитьиме у декілька етапів, що дасть можливість активізувати різні сфери діяльності. Планується відновлення будинку та парку, які нині не придатні для використання. Весь об'єкт (палац та господарські будинки мають площу близько 4000 м² та 10 га парку) буде доступний для спільнот, що співпрацюють між собою, місцевих мешканців та гостей міста.

Ідея Східноєвропейського дому має поєднувати в собі місце та простір. У майбутньому – комплекс будинків та Схід, як простір європейської частини колишнього СРСР та післявоєнної Польщі, тобто західний і південний кордон Польщі, південний кордон України, Чорне море, Кавказ, Каспійське море, Урал, північний кордон Росії, Балтійське море. Морди знаходяться в Польщі на кордоні Мазовша і Підляшшя, неподалік кордону з Білоруссю, поряд також проходить кордон з Україною, Литвою та Росією (Калінінград). Назва Морди етимологічно означає масові

вбивства (*Mord* – пол. вбивство), що можна інтерпретувати, як виклик для Східноєвропейського дому. В середині простору, який Тімоті Снайдер назвав «криваві землі», мають бути проведені роботи щодо замкнення рахунків, які лишило на цій території ХХ століття.

У цьому контексті Схід розуміється, як географічна частина Європи, а також як сфера, де в 1930–1949 роках мали місце неймовірні страждання, що залишили по собі глибокі соціальні рани. Обидва тоталітаризми (радянський та нацистський) спричинили порушення складної етнічної мозаїки, спровокували ненависть та злочини одних проти інших, заплямовуючи злом одних та інших. Нині націоналістичні епігони ідеологічних систем минулого намагаються підживлювати упередження та ятрити рани минулого, визначаючи «криваве минуле» та ненависть, як фундамент стосунків у сьогоденні.

Концепція Східноєвропейського дому означає діяти задля спільноти народів та на засадах їх рівноправного партнерства. Солідарне осмислення минулого у міжнародному контексті – це єдина умова послаблення напруги. Краще співжиття можливе лише у випадку проговорення провин минулого, адже замовчування не слугує позитивом для жодної сторони. Суспільство, що усвідомлює свою історію, готове тримати удар від псевдоісторичної пропаганди, поширення ненависті та виправдовування агресії. Ми вважаємо, що фундаментальною засадою є незалежність всіх партнерів від диктатур і їх прихильників.

У 2019–2021 роках відбулись консультації з багатьма спільнотами і особами (з Польщі, Росії, Білорусі та України), щодо розбудови основ Східноєвропейського дому, де можуть порозумітися всі партнери. Перша спільна заява була оголошена в 100-у річницю Ризького мирного договору.

Заяву «Сто років після Риги» підписали 15 спільнот:

Останнє століття визначило кордони Польщі, в яких не сумніваються ні її сусіди, ні світові наддержави. Польща не висуває територіальних претензій. Геополітичну стабільність держави можна вважати добрим фіналом трагічного ХХ століття. Для польських кордонів визначальною точкою став Ризький мирний договір, що був підписаний 18 березня 1921 року з більшовицькою Росією. В цих домовленостях описується польська позиція та ідеологія, які у наступних десятиліттях брутально нищились. Попри низку поразок польська держава остаточно утвердила безпечніший статус в Європі і сьогодні зовсім по-іншому може відноситись до своїх східних сусідів.

Ризький договір завершив шестирічний стан війни на схід від Польщі та став для більшості громадян II Речі Посполитої полегшенням. Держава отримала гарантії відносної стабільності. Проте договір порушував права значної кількості соціальних груп. Польща визнала за Радянським Союзом території давньої Речі Посполитої. Поляки, що проживали на схід від нового кордону втратили зв'язок з Батьківщиною, а польські власники земель – шанс розбудови свого майна в межах однієї держави. Однак доля далеких кресів була вирішена. Українські та білоруські союзники Польщі прагнули власних держав. Їх поділили кордоном між Польщею та Союзом, вони стали підданими чужих для них державних утворень. Поділ територій у Ризі був

зроблений у такий спосіб, що народні маси не зі своєї волі потрапили до чужих для них держав.

Позбавлення українців і білорусів права на державну суб'єктність тривало майже сім десятиліть. Для Польщі та її сусідів єдиним уявленням про реальність на сході став Радянський Союз. Нещадний тоталітаризм, що знищував будь-яку свободу та ідентичність, перетворив «радянсько-польську» прикордонну смугу на територію, у переважній більшості позбавлену будь-яких ознак. Договір посприяв перетворенню багатонаціонального простору на темну безодню взаємної ненависті, що під час II світової війни було зміцнено трилітньою окупацією III Рейху. Сто років тому Польща самостійно домовилась з радянською імперією, але сьогодні, спираючись на Євросоюз, вона може домовлятися з сусідами проти імперіалізму.

У століття Ризького трактату ми закладаємо Східноєвропейський Дім, ціллю якого є демократичний діалог з усіма народами регіону. В Мордах під Сельдцями з весни 2022 року ми плануємо розпочати спільну роботу над минулим «кривавих земель». В палацо-парковому комплексі – майбутньому місці Східноєвропейського Дому – буде відкритий спільний багатонаціональний простір, вільний від націоналізму і залишків авторитаризму.

18 березня 2021 року

(підписали: Центр КАРТА, Фонд Східноєвропейський дім (ініціатори), Центр білоруської солідарності, Фонд християнської культури «Знак», Фонд Лени Гроховської, Фонд Пограниччя, Колегіум Східної Європи, Центр дослідження вірменської культури в Польщі – Польська академія вмінь в Кракові, Центр «Гродська Брама – Театр NN», Товариство «Східноєвропейський демократичний центр», Товариство «За вільну Росію», Центр східноєвропейських студій Варшавського університету, Товариство керування місцями пам'яті, Національний центр Оссолінських, Об'єднання українців у Польщі).

Відкриття весною 2022 року навіть господарських будівель в Мордах виявилось не можливим не тільки через брак коштів, а передусім у зв'язку з ситуацією на Сході.

У листопаді 2021 року у відповідь на інформацію, що надійшла з Москви, співтворці Східноєвропейського дому виступили з відкритим листом на захист «Меморіалу».

Заява щодо «Меморіалу», спільно підписали 20 осіб та 12 спільнот:

11 листопада ми отримали інформацію, що Генеральна прокуратура Російської Федерації подала заяву про ліквідацію Міжнародної організації «Меморіал». Слухання мають відбутися у Верховному суді 25 листопада цього року у Москві.

Цей акт політичної агресії нас глибоко зворушив. Нам відомий значний внесок «Меморіалу» в роботу над пам'яттю, дякуючи якій Європа лікується від тоталітаризму ХХ століття. Закликаємо світову спільноту захистити «Меморіал».

«Меморіал» із моменту свого заснування в очах світу став сумлінням сучасної Росії. Його діяльність – пошук та відкриття історичної правди та захист прав людини – має міжнародне значення. У роботі деяких груп

ми діяли спільно з ними. Декілька разів «Меморіал» був номінований на Нобелівську премію миру.

Для Польщі фундаментальне значення «Меморіалу» полягало у відкритті правди про «польську операцію НКВД», катинський злочин та інші масові репресії. Ми пам'ятаємо про велику справу дисидентів, звідки впливає авторитет людей «Меморіалу», зокрема найбільш шанованих у Польщі: Сергія Ковальова, Арсенія Рогінського, Яна Рачинського, Олександра Гурянова, Олексія Памятних, Нікіти Петрова. Арсеній Рогінський протягом тривалого часу був членом (єдиним представником Росії) Міжнародної ради Освенціма та особою, яка була вшанована в Парку справедливих у Варшаві.

Ми прагнемо виразити свою солідарність з усіма, хто співторив «Меморіал», як універсальну цінність та наднаціональну спільноту.

Особливо нині, коли влада Російської Федерації «дякує» їм у такий брутальний спосіб за три десятиліття тяжкої роботи.

33 роки - це час, за який під крилами визначних діячів «Меморіалу» зросло нове покоління. Саме воно, зробивши свій моральний вибір, буде нести пам'ять про дисидентів, можливо, саме це буде для Росії, Європи та світу рятівним колом.

Загальне благо народжується не з домінації одних над іншими, а з діалогу, до якого «Меморіал» завжди прагнув. Розраховуємо, що у річницю завершення I світової війни свобода пам'ятати переможе політичні амбіції – в ім'я миру у світі.

Варшава, 15 листопада 2021 року.

(підписали: Богдан Бялек, голова Товариства ім. Яна Карського, д-р. Пьотр М.А. Цивінський, голова Фонду Аушвіц-Біркинау, член московського «Меморіалу», Кшиштоф Чижевський, голова фонду «Пограниччя», Анна Дзенкевіч, редакторка російської серії Катинь в «Меморіалі», проф. Мірослав Філіповіч, Інститут історії КУЛ, Збігнев Глуза, голова Центру КАРТА, голова Комітету Парку Справедливих у Варшаві, Агнешка Холанд, режисерка, президентка Європейської кіноакадемії, д-р. Лукаш Камінський, колишній голова ІНП, співпрацював з «Меморіалом», Роберт Костро, директор Музею історії Польщі, Агнешка Магдзяк-Мішеєска, колишня дипломатка (Москва), голова східної програми, проф. Пьотр Мітцнер, письменник, член «Меморіалу» з 1991 року, Марек Мутон, голова Європейської платформи пам'яті і совісті, д-р. Адам Поморський, голова Польського ПЕН клубу, д-р. Марек Радзівон, Центр східноєвропейських студій Варшавського університету, Рафал Рогульський, директор Європейської мережі «Пам'ять і солідарність», проф. Адам Даніель Ротфельд, колишній голова МЗС і співголова Польсько-російської групи у справах діалогу, Марян Турський, голова міжнародного комітету Освенцим (номер в таборі В9408), Аліція Ванцел-Глуза, співзасновниця КАРТИ та мережі EUSTORY, проф. Маріуш Волос, Інститут історії ПАН, Педагогічний університет в Кракові, Кристина Захватович-Вайда, співпрацює з «Меморіалом» з 1992 року, Центр польсько-російського діалогу та порозуміння, Форд Стефана Баторія, Фонд християнської культури «Знак», Гельсінська спілка, Клуб католицької інтелігенції у Варшаві, Колегіум Східної Європи, журнал «Новая Польша», Центр КАРТА, Відкрита Річ Посполита – товариство проти антисемітизму і ксенофобії, Польський ПЕН-клуб, громадська мережа Watchdog Польща, Товариство ім. Яна Карського).

Центр КАРТА, як постійний партнер «Меморіалу» від листопада 2021 до лютого 2022 року, був адресатом багатьох ідей створення у Варшаві осередку для товариства, що втрачав будь-які легальні підстави для свого існування у Москві. З огляду на вище описану ситуацію, КАРТА зголосилася в конкурсі на оренду приміщення, який оголосили

в районі Варшава-Середмістя. Заявку на конкурс було зроблено раніше, ніж Кремль оголосив війну. На третій місяць російської агресії адміністрація району Варшава-Середмістя остаточно визначила КАРТУ переможцем у конкурсі щодо приміщення за адресою пл. Конституції 6.

Заява Центру Карта:

Сьогодні перед обідом Верховний суд у Москві виніс вирок, яким ліквідував Міжнародний центр «Меморіал», центральну структуру товариства. Проти цього ганебного кроку російської влади протестували у Польщі та світі. Нині, з огляду на варварську атаку Кремля на Україну, згадане судове рішення може опинитись у тіні, хоча є істотною складовою тиранії, яка нині панує в Росії. «Меморіал», незалежно від часу, завжди стояв на боці жертви.

Центр КАРТА, майже 30 років є польським партнером товариства «Меморіал», реалізує спільні проекти по документації, пов'язані з історією Центрально-Східної Європи і Радянського Союзу. Робота в міжнародних проектах завжди була змістовною та продуктивною. З огляду на сьогоднішній вирок, посилення співробітництва стало нашим обов'язком.

КАРТА отримала від міської влади Варшава-Середмістя обіцянку надати приміщення у центрі міста, у якому можна буде вести діяльність Східноєвропейського дому (цільове місце - Морди під Сельдцями), що має займатися діалогом Польща-Схід.

Пришвидшено ми відкриваємо Дім у Варшаві, а його завдання будуть розширені до документування поточних злочинів. Плануємо в новому місці відкриття російсько-, українсько- та білоруськомовного архіву. 8 квітня цього року у Варшаві відбудеться День Сходу, який стане початком діяльності Східноєвропейського дому спільно з понад двадцятьма партнерами – білоруськими, литовськими, російськими, українськими, польськими... Буде оголошена багатомовна Декларація Східноєвропейського дому.

Співпраця КАРТИ з «Меморіалом», що починається з «Тижневика совісті у Польщі» у квітні 1992 року, має на меті порозуміння народів Східної Європи і загладження історичних травм. Війна не може перекреслити цієї ідеї, а навпаки – є її обґрунтуванням.

Варшава, 28 лютого 2022 року

Провести День Сходу 8 квітня 2022 року, у 30-у річницю «Тижневика совісті у Польщі», не вдалося – нове приміщення стало доступним лише наприкінці травня. Однак у визначений місяць було узгоджено та підписано Декларацію Східноєвропейського дому, яка мала стати своєрідним програмним документом. Остаточний текст був оголошений у переддень Дня Сходу.

Декларація Східноєвропейського дому, підписали 19 осіб і 15 спільнот:

Декларуємо, що Східноєвропейський дім опирається на фундаментальній засаді рівності партнерів і виключає будь-які дії, що мають ознаки

упереджень з уваги на національну, політичну або релігійну приналежність. Під час аналізу минулого, ми беремо за основу перспективу жертви, а не аргументи злочинця, який апелює до ідеології, геополітики та релігії. Вступ до Східноєвропейського дому розуміємо, як підтвердження готовності до діалогу і пошуку правди, вільних від локального патріотизму чи будь-якої форми групової лояльності. [...]

Діалог в Східноєвропейському домі буде вестись на засаді рівноправності народів, а представлятимуть його особи, що не підтримують деспотичні режими. Ми переконані, що весь Схід знаходиться в процесі переходу від тотальної держави до неконтрольованої парламентарної демократії, яка покликана захищати права людини. Це головна умова примирення для регіону, в якому жодна ідеологізована історична політика не може визначати цілі або бути формою порозуміння. Ми переконані, що історичному процесу демократизації не завадять ні російський мілітаризм, ні політика геноциду, ні безжалісна внутрішня політика Росії та Білорусі. [...]

Ми не приймаємо теорії «суспільств, що відмовились», яка стверджує, що суспільство може віддати частину своїх прав та свобод задля отримання певних соціальних гарантій. Досвід Білорусі у 2020-2021 роках доводить, що подібне теоретизування засноване на фальшивих тезах. Схід продовжує нищити цинічна влада, яку підтримують конформісти. Проте Східноєвропейський дім буде посилятись виключно на вільну Україну та громадян Білорусі та Росії, які протестують. Тільки вільні люди зі всіх наших країн можуть порозумітися та у згоді прийняти відповідальність за минуле наших народів. Умовою конструктивного діалогу не є визнання своєї вини за зло, вчинене минулими поколіннями наших предків. Існує потреба у свідомому допущенні до голосу пам'яті, що має «тягар зі свого боку» та згода на громадянську відповідальність. [...]

Східноєвропейський дім утворюється, щоб проголосити Схід спільнотою, у якій буде панувати мир та добросусідство. Ми не будемо толерувати ідеологічної агресії, що визначає ворога. Націоналізм, який присутній у всіх країнах, не може впливати на нашу співпрацю (визнання та допущення націоналістичної риторики призведе до поразки всієї нашої діяльності). Майбутній мирний Схід має бути альтернативним щодо нинішнього Сходу, який значною мірою сформований антидемократичними та кривавими диктаторами. Східноєвропейський дім має бути місцем миру між народами Східної Європи та доказом того, що це можливо. [...]

Російська група Східноєвропейського дому має функціонувати поза будь-якими впливами уряду Російської Федерації. Росіяни є однією зі складових багатонаціональної спільноти Сходу, а не представниками «імперського суспільства». Російські підписанти декларації репрезентують вільну Росію і борються за її не імперську сутність (прикладом вільної Росії можна вважати кілька місяців у 1917 році та перші декілька років після падіння СРСР). [...]

Цілісність і незалежність України – це головна умова демократичного ладу на Сході, будь-яка підтримка російської агресії проти України виключає можливість співпраці зі Східноєвропейським домом. [...]

Нинішній Мінськ є залежним від Кремля, відповідно обидва узурпатори є рівними між собою у брехні та злочинах проти власного народу.

Обидві диктатури мають бути засуджені Міжнародним кримінальним судом у Гаазі за військові злочини та злочини проти людськості. Представники (пов'язані з владою) Білорусі та Росії мають бути виключені з будь-яких міжнародних акцій Східноєвропейського дому. Білоруська репрезентація Дому декларує однозначний протест щодо будь-яких дій самопроголошеного диктатора. [...]

Підписанти декларації виступають групою, яка від сьогодні починає працювати над історичною спадщиною (трансграничною, такою, що заснована на універсальних цінностях) та за допомогою культурної дипломатії буде сприяти вирішенню нинішньої ситуації на Сході.

Варшава, травень 2022 року

(підписали: Богдан Бялек, Ігор Цепенда, Ярослав Холодецький, Пьотр М. А. Цивінський, Збігнев Глуза, Владислав Гроховський, Адольф Юзвенко, Павел Казанецький, Магдалена Корнацька, Альвідас Нікцентатіс, Олексій Памятних, Міхал Пшевлоцький, Адам Даніель Ротфельд, Лешек Влохинський, Рафал Внук, Хенрік Возняковський, Казімеж Вуйчицький, Кристина Захватовіч-Вайда, Лешек Заштовт, Центр Білоруської Солідарності, Фонд Східноєвропейського дому, Фонд Європейська Білорусь, Фонд Лєні Гроховської, Фонд Центру КАРТА, Фонд Пограниччя, Карта '97 (Charter'97), Колегіум Східної Європи, Музей малої батьківщини в Студзіводах, Центр «Брама Гродська – Театр NN», Товариство «Східноєвропейський центр демократії», Товариство «За вільну Росію», Національний інститут ім. Оссолінських, Об'єднання українців у Польщі).

ДЕНЬ СХОДУ

Динамічна ситуація на Сході, війна, що триває, та посилення репресій змушують зосередитися на практичному вимірі запланованої діяльності. Прискорення відбулося з появою місця, призначеного для цієї мети (площа Конституції 6 у Варшаві) з вікнами у формі вітрин. Східноєвропейський дім, що у майбутньому буде знаходитись у Мордах, розпочинає свою роботу. КАРТА дала назву новому приміщенню – Вітрина Східноєвропейського дому (ВСД), тим самим створюючи форпост далекого процесу – діалогу між народами Східної Європи щодо воєнних злочинів і репресій. Але порозуміння не «за будь-яку ціну», а діалог без замовчування, визнаючи провини та винних.

23 червня 2022 року відбулася інавгурація ВСД під назвою День Сходу в рамках циклу Днів відкритих дверей на 40-річчя КАРТИ. Це був лише анонс щоденної активної діяльності у цьому місці, який не міг відбуватися раніше через технічні обмеження. Однак зустріч 23 червня стала свідченням інтенціональних прагнень на користь майбутнього миру у Східній Європі.

Від імені столичної влади Вітрину відкрив голова району Середмістя, який надав Центру КАРТА приміщення площею 300 м² (перший поверх призначений для громадських зустрічей; підвальне приміщення – для бібліотеки та архіву українською, білоруською, російською та польською мовами, включаючи раніше недоступні фонди; антресоль – для читального залу з цифровими і фізичними носіями на згаданих мовах).

День Сходу розпочали послы Литви у Варшаві та Польщі у Києві, Вільнюсі та Мінську. З огляду на зміни був відсутній посол України у Варшаві, який передав нам вітання та слова підтримки. Всі учасники задекларували системну підтримку ВСД, що варто інтерпретувати, як форму низового руху, який ми плануємо розвивати і сподіваємось заручитися дипломатичною підтримкою у стосунках між столицями нашого регіону або від їх імені (посол Польщі у Білорусі відсутній вже понад півтора року). З огляду на війну, що триває, та репресії в Білорусі і Росії, ситуація вимагає від нас єдності задля протидії режимам.

У російсько-, білорусько- та україномовних текстах Дім називають східноєвропейським у зв'язку з потребою пояснення, який саме Схід має на увазі.

Едуардас Борисовас,

посол Литви в Польщі, під час Дня Сходу:

Я вірю, що системна робота над нашим спільним минулим дасть результат не тільки у формі історичних публікацій, але й сприятиме висновкам щодо майбутнього. Наслідком цього стане вирішення конфліктів та майбутній мир. Я сприймаю відкриття Вітрини Східноєвропейського дому, як міжнародний успіх. Створюється інституція з власною бібліотекою та архівом, що сприятиме діалогу (науковому та міжособистісному) між нашими народами. Я щасливий і гордий, що Литва також сприятиме функціонуванню Вітрини Східноєвропейського дому. Я отримав підтвердження, що Литовський архів спеціальних актів погодився на демонстрацію копій радянських документів, у тому числі документів Комітету державної безпеки (КДБ) Литовської РСР.

Варшава, 23 червня 2022 року _____

Декларацію посла Едуардаса Борисоваса варто трактувати, як форму підтвердження готовності міжнародної спільноти працювати над спільним минулим, для системного звільнення регіону від впливу анахронічної та водночас кровожерної імперії. Архів КДБ у Вільнюсі є унікальним, оскільки він зберігається в демократичних руках, Кремль не має можливості впливу. Цей російськомовний фонд надзвичайно важливий для дослідження системи, рецидив якої вкладає нинішня Росія у свою злочинну політику. Партнерство з Вітриною, підтвердив Центр дослідження геноциду та руху опору литовців у Вільнюсі, заохочений послом Борисовасом.

Артур Міхальський,

посол Польщі в Білорусі, під час Дня Сходу:

Вітрина Східноєвропейського дому є першим етапом реалізації великого проекту під назвою Східноєвропейський дім, творцем якого є Центр КАРТА – надзвичайно важлива інституція у розбудові громадянського суспільства Польщі та діалогу з сусідніми народами.

Цілі, які ставлять перед собою організатори: зміцнення основ мирного співіснування вільних суспільств і тісної співпраці незалежних держав нашого регіону. Без щирої розмови про минуле, про тоталітарну спадщину, а також про взаємні сварки, без намагання вийти на зустріч іншому, вислухати його аргументи, без чесної розповіді про власний досвід – важко побудувати близькі стосунки, які необхідні для всієї трансатлантичної спільноти.

Створюючи Вітрину Східноєвропейського дому, автори проекту хочуть запропонувати простір для дружніх зустрічей. Беручи до уваги попередні досягнення Центру КАРТА, можна, без сумніву, стверджувати, що описаний проект у надійних руках і вартує будь-якої підтримки.

Підтримка посла Артура Міхальського, який не має можливості повернутися на свою посаду у Мінськ, є особливо важливою для КАРТИ з огляду на потребу узгодження

діяльності з представниками білоруської діаспори. У наступні місяці Центр скористався з компетентних порад посла.

Мирослав Скурка,

голова Об'єднання українців у Польщі, під час Дня Сходу:

Хочу висловити побажання: це місце має займатися формуванням свідомої історії для майбутнього. На жаль, середовище Об'єднання українців у Польщі, українська національна меншина, має деякий інший досвід, коли польсько-українське минуле використовувалося не для порозуміння.

Зараз ми живемо у специфічному історичному контексті. Маріан Турський в Освенцимі сказав, що такі місця, як Аушвіц, не впали з неба, а були планомірно збудовані. Сьогодні ми стикаємося з путінським імперіалізмом, який також не впав з неба, а так само повільно та системно будувався. Це наша найбільша загроза на десятиліття, до якої треба готуватися. Ймовірно, військовий конфлікт у формі війни Росії проти України буде затяжним. Нам може забракнути набоїв – сподіваюсь, що ні, але переконаний, що інтелектуальної зброї нам ніколи не бракуватиме. Наша історія про Європу має бути домінантною у порівнянні з російським, путінським імперіалізмом.

У польсько-українському контексті це надзвичайно важливо, адже наша історія надзвичайно багата. З неї ми витягували лише деякі елементи. З надзвичайним трепетом ми плекали лише розповіді про біль, уникаючи розмов, що дозволяли дивитися у майбутнє з надією. Сьогодні український народ бореться за свою гідність і робить це у такий спосіб, що викликає захоплення і здивування. До Польщі приїхало два мільйони біженців і виявляється, що ми справді багато чого не розуміємо один про одного і нашу спільну історію. Оповідання польсько-української історії за останні 30 років не підготувало нас у Польщі до того, щоб дивитися один на одного, як на два незалежні народи – поляків та українців.

Знання української історії в Польщі надзвичайно вибіркове, а це нам шкодить. Здається, що саме це є величезним викликом для Східноєвропейського дому, а також для таких інтелектуалів, істориків і людей, які думають подібно до Юліуша Мєрошевського – майбутнє має визначати нашу розповідь про історію. Наша спільність інтересів може бути тим, що ефективно блокуватиме російській наратив щодо їх специфічної ролі у Європі. Про це нас попереджали і застерігали діячі паризької «Культури». Ми сподіваємося, що Східноєвропейський дім буде таким місцем і для нас, для української громади Польщі – для старих українців, тобто національної меншини, так і для нових, тобто тих, що сюди приїхали зараз. Можливо, багато хто з них оселяться в Польщі на деякий час або назавжди. Місце для розмови, для порозуміння, для можливості глянути один одному в очі та розповідати різні, часом не до кінця усвідомлені історії, нам надзвичайно необхідне.

Дуже сподіваюся, що це буде спільний успіх, до якого долучиться наша організація.

Варшава, 23 червня 2022 року

Починаючи з 1990-х років Об'єднання українців у Польщі є партнером КАРТИ у діяльності, пов'язаній із циклом «Польща-Україна: складні питання». Цей фундаментальний для обох народів діалог не був завершений через політичну напругу, що завадила домовитися.

Тепер ми бачимо, наскільки глибоко помилялися тодішні представники польської держави, унеможлививши проведення Польсько-українського конгресу у 2001 році.

Центр східних досліджень (ЦСД) спільно з КАРТОЮ протягом 4 років готували оприлюднення особливого фонду – це було підтверджено директором ЦСД на Дні Сходу.

Адам Еберхардт,

директор Центру східних досліджень (ЦСД), під час Дня Сходу:

У нас у Центрі є скарб, яким ми ще не хвалилися. Я називаю його «Архів Свободи ЦСД» або архів газет і журналів часів трансформації (він охоплює періоду – з кінця 1980-х до середини 2000-х років). Об'єм архіву – 1437 тек, кожна з яких має товщину у кільканадцять сантиметрів. Ми домовилися з ініціаторами Вітрини, що створимо своєрідне спільне joint venture, яке буде доступне для дослідників, науковців. Архів зберігає інформацію про епоху трансформації в Білорусі, Україні, Росії та на Кавказі. Наша колекція надзвичайно велика. Мені здається, що деякі з наших періодичних видань справжні «білі ворони», що недоступні у жодній іншій бібліотеці світу, а головне – вони відсутні в електронному варіанті. Тут варто зазначити, що це буде другий елемент нашої співпраці, який ми хочемо реалізувати спільно зі Східноєвропейським домом, що полягатиме в оцифруванні згаданих джерел і публікацією їх в інтернеті.

Варшава, 23 червня 2022 року

Місце у Вітрині, визначене під бібліотеку та архів, занадто мале, щоб помістити весь «Архів Свободи ЦСД». Ми узгодили з керівництвом ЦСД, що після відкриття читального залу за адресою пл. Конституції 6 (Вітрина СД), ЦСД, який знаходиться поряд, буде надавати фізичні носії для читачів, а після оцифрування фонду він буде доступним для загалу.

Ян Маліцький,

Центр східноєвропейських студій Варшавського університету,
під час Дня Сходу:

Ми маємо студентів, які мають писати дипломні роботи, а тут буде знаходитись найцінніша та найважливіша для них річ – тут будуть джерела, преса, яку не бачили і не читали не тільки студенти, а й значна більшість наших колег. Ми матимемо можливість дати життя чудовому архіву. Тому я висловлюю радість у зв'язку появою нового місця, що слугуватиме польській науці.

Варшава, 23 червня 2022 року

Раніше КАРТА разом із Центром східноєвропейських студій намагалася створити бібліотеку східноєвропейських мов при Варшавському університеті, але ці спроби не увінчалися успіхом.

Марія Хармаст,

Асоціація «За вільну Росію», під час Дня Сходу:

Хочемо, щоб у цьому Домі росіяни за допомогою поляків, українців і білорусів розпочали свою власну дискусію про природу імперіалістичної Росії. Росія не є онтологічним злом. Вони просто не знають, не можуть, не мають слів та навичок говорити про історію Східної Європи без імперіалістичних образ або без імперіалістичної мови. Ми хочемо, щоб такі дебати почалися саме тут.

Зараз у Варшаві багато росіян. Ми хочемо, щоб Східноєвропейський дім став місцем зустрічі, інтеграції та пізнання історії Польщі, історії інших народів, що населяли Польщу, історії та цінностей цього регіону. Розраховуючи на це, ми декларуємо свою участь і нашу підтримку у всіх ваших починаннях.

Варшава, 23 червня 2022 року _____

Петро М.А. Цивінський,

Музей Аушвіц, Асоціація Товариство «Меморіал», під час Дня Сходу:

Росія не зникне. Наслідком цієї ідіотичної війни, яку вона розв'язала, може бути її трансформація, але не зникнення. Вона буде залишатися важливим фактором у наших дискусіях. Можливо, навіть важливішою для нас, ніж для гігантів цього світу – Китаю, США, ЄС... – навіть якщо, спостерігаючи за подіями в Росії, жахаємось від широти і глибини того, що називаємо homo sovieticus.

Я хочу подякувати тим людям, передусім «Меморіалу», які сьогодні знаходяться тут. Я вважаю, що їхня присутність надзвичайно важлива. Якщо в наших дискусіях про Литву, Білорусь, Україну та Польщу ми не будемо враховувати російський фактор, будемо намагатися абстрагуватися від майбутнього, яке має мати інший вигляд. Таке абстрагування є гіршим за дурість, це помилка. Вірю, що в програмі Східноєвропейського дому буде місце для серії литовсько-білорусько-українсько-польських зустрічей із запрошенням гостей з «Меморіалу», які перебувають у важкому становищі, для обговорення російського питання.

Варшава, 23 червня 2022 року _____

Директор музею Аушвіц, член російського «Меморіалу» в Польщі, на рубежі 2021-2022 років найактивніше закликав підтримувати товариство.

Малгожата Наїмська,

Східноєвропейський демократичний центр, під час Дня Сходу:

Ми дуже сподіваємося, що Східноєвропейський дім стане для східноєвропейських спільнот майданчиком для діалогу та розмов. Можливо тут розв'яжуться питання, які досі не могли бути вирішені. Зовнішня загроза змусила нас усіх об'єднатися та співпрацювати. Сподіваюся, що Східноєвропейський дім створить таку можливість.

Варшава, 23 червня 2022 року _____

Рафал Внук,

Центр «Гродська Брама – Театр NN», під час Дня Сходу:

Хотів би, щоб Східноєвропейський дім не був місцем, де ми про щось домовимось. Бо не домовимось - занадто багато змінних. Проте, я сподіваюся, що це буде місце, де ми зможемо говорити та дискутувати. Розмовляти з емпатією, переконаний, що без емпатії ми нічого не досягнемо. Вважаю, що внесок «Гродської Брами», окрім досвіду усіх держав та націй Центральної та Східної Європи, це досвід польсько-єврейського діалогу, оскільки євреї є групою, яка співтворила культурне, політичне та інтелектуальне середовище нашого регіону.

Варшава, 23 червня 2022 року _____

Лауринас Ваїчіюнас,

Колегіум Східної Європи, під час Дня Сходу:

Наша центральноєвропейська солідарність є чимось неймовірним, вона може підірвати та знищити найбільший та найгірший імперіалізм. Сподіваюся, що дух Східноєвропейського дому розіллється на всю Європу, а ми будемо прикладом для інших.

Варшава, 23 червня 2022 року _____

Декларація польських партнерів КАРТИ зміцнили переконання, що разом нам буде легше збудувати організаційну основу міжнародної діяльності у Варшаві. Виступи представників державних партнерів (Центр діалогу імені Юліуша Мерошевського, ТВ «Белсат», Наукового центру Коперника) та недержавних партнерів (Фонду Східноєвропейського дому, Фонду Лени Гроховської, Фонду Лідери змін) переконують, що ми можемо розраховувати на синергію різних середовищ задля досягнення спільної мети – майбутнього миру на Сході.

Під час Дня Сходу підситити уяву могли виступи чотирьох лідерів білоруської діаспори, що були залучені до боротьби з режимом Лукашенка та були змушені емігрувати, організувавши у Польщі спільноту дисидентів. Зазвичай вони діють окремо, з уваги на різні політичні погляди, але ВСД може бути місцем спільних зустрічей, де можна буде почути іншого та спробувати знайти солідарні та дієві методи для спільних дій. Можливо, це посприє народженню більш організованої та репрезентаційної білоруської діаспори, що буде зміцненням та інтеграцією для всього білоруського середовища.

Під час Дня Сходу було оголошено, що Вітрина Східноєвропейського дому буде чинна кожного дня, починаючи з жовтня 2022 року.

Центр КАРТА є орендарем приміщення та організатором, але господарі – це різні спільноти, які мають проявити ініціативу та власну активність. Учасники погодились, що окремі низові акції українських, білоруських, російських, литовських, польських... спільнот допоможуть сформувати єдиний суспільний фронт, який прагне свободи на Сході.

МОБІЛІЗАЦІЯ

Жодна країна свідомо не обирає залишатися під владою диктатора. Наші суспільства протягом останніх чотирьох десятиліть чітко засвідчили бажання протидіяти диктатурі. Домінування авторитарної влади дуже часто знищували низові рухи – польська Солідарність, український Майдан, білоруський Марш. Перед загрозою нинішньої тиранії необхідним є продемократичний рух усього Сходу.

У другій половині 2022 року відбувався початковий запуск Вітрини СД (без належного технічного приготування та персоналу). Партнери Східноєвропейського дому запропонували власні ідеї щодо розвитку та ідеї, які мають допровадити нас до єдності та миру.

Рафал Внук,

Центр «Гродзька Брама – Театр NN»:

Східноєвропейський Дім та Вітрина мають бути місцем діалогу між представниками різних народів Центрально-Східної та Східної Європи – діалогу про минуле, сьогодення та майбутнє. Центр «Гродзька Брама – Театр NN» у Любліні розташований у Гродзьких брамі, яка до Другої світової війни з'єднувала християнську та єврейську частини міста. Від моменту утворення по сьогодні ми є місцем зустрічі різних культур, традицій і релігій. «Брама» та ініціатива Східноєвропейського дому, оголошена Центром КАРТА, є проявом громадянського мислення. Обидві організації розуміють минуле через призму демократичних переконань, які сформувались досвідом життя в авторитарній системі з однією політичною партією. Таким чином, ми переконанні, що без знання історії, без постійного нагадування про світлі й темні сторони минулого, неможливо збудувати ні державу, готову до викликів майбутнього, ні зрілого громадянського суспільства. Спільні цінності люблінської «Гродзької Брами» та Вітрини Східноєвропейського дому спонукають нас співпрацювати.

Відкритим залишається питання, що середовище «Брами» може додати до Східноєвропейського дому? Ми можемо поділитися своїми чисельними контактами з істориками, політологами, громадськими діячами та ентузіастами історії з України, Білорусі, Литви, Німеччини, Ізраїлю та Росії. У центрі нашої діяльності від початку була історія євреїв, які протягом сотень років творили східноєвропейську етнічну та релігійну мозаїку, яка на сьогодні майже відсутня у нашому регіоні. В часи російської агресії проти України пам'ять про вбивство євреїв є особливо актуальною. Путін, як свого часу Гітлер, вирішив, що має право вирішувати, який народ має право на існування, а який – ні. Він визнав за собою право силоміць змінювати державні кордони та чинити злочини в ім'я імперіальних фантазій. Нацисти вважали євреїв недолюдьми та вбивали їх «заради людства». Сьогодні кремлівська пропаганда називає українців, що захищають свою незалежність, фашистами, яких треба знищити «заради людства» за будь-яку ціну. Зневага до слабких, ненависть до відмінностей та відмова дотримуватись прав людини є свідченням того, що Росія не зрозуміла значення Голокосту.

Коли народилася ідея Східноєвропейського дому, ми були на іншому етапі історії. В Білорусі ще не почалися масові продемократичні протести, що були жорстоко придушені режимом Лукашенка, а російські війська ще не рушили на Київ, Харків та Одесу. Зазвичай першою жертвою війни є правда. У нинішній військовій ситуації Східноєвропейський дім має стати місцем прихистку правди. Діалог про минуле і сьогодення не можна підмінити воєнною агітацією. Відповіддю на брехливі медійні кампанії антидемократичних режимів не може бути звернення до пропагандистських спрощень і стереотипів. Східноєвропейський дім має побудувати мости через рів, який викопали антидемократичні диктатори. За «круглим столом» Східноєвропейського дому сидітимуть поруч поляки, українці, євреї та литовці, але має бути місце для демократичних, прозахідних білорусів та росіян.

Богдан Бялек,

Асоціація ім. Яна Карського:

Келецька асоціація ім. Яна Карського була заснована у 2005 році і є продовженням Громадянської асоціації «Пам'ять-Діалог-Примирення», яку заснували десяток жителів міста у переддень трагічної дати – 50-річчя погрому у Кельцях, що спалахнув через расистські упередження, вкорінений антисемітизм та релігійні забобони. Ненависть призвела до насильства, внаслідок чого загинуло майже сорок осіб, а євреї виїхали з Польщі та Європи, оскільки цей регіон став для них загрозою.

Ян Карський неодноразово повторював, що «зробити світ кращим можливо, але для цього необхідно докладати постійних зусиль, натомість байдужість до зла є злочином і гріхом». Тому наша діяльність насамперед зосереджується на формуванні відкритості до інших людей, незалежно від того, звідки вони, хто вони, які їхні переконання, якої вони віри, соціального чи економічного статусу. За багаторічний досвід нашої роботи ми

переконались, що протидія расизму чи антисемітизму не принесе бажаного результату, якщо ми не поважаємо людини як таку. Передусім потрібно визнати унікальність, свободу, гідність та права кожної окремої людини. Саме тому ми є прихильниками міжрелігійного діалогу, підтримуємо ініціативи ЛГБТК+ спільнот, беремо участь у всіх громадських заходах, які пов'язані з правозахисною діяльністю (переслідування, дискримінації, протидія будь-якому насильству над особистістю).

З моменту російського вторгнення в Україну ми опікуємося групою біженців, для яких ми створили автономний рекреаційний простір. Ми розвиваємо різноманітні форми діяльності (не тільки соціальну), які дозволяють біженцям та їхнім дітям подолати стереотипи, з якими вони приїхали до Польщі з України – особливо щодо ромів чи російськомовних українців.

Зараз ми робимо неспівмірні та дуже делікатні спроби побудувати українсько-російські стосунки, щоб у майбутньому, після завершення війни та перемоги України, могли б побудувати мости між народами, що пережили трагедію.

Оскільки порушення прав людини та громадянина є звичайною практикою для всіх авторитарних режимів та таких, що прямують до авторитаризму, ми підтримуємо контакти з продемократичними організаціями, а також проводимо тренінги та конференції на тему громадянських прав. Це дає нам можливість збудувати мережу людей, чутливих до згаданих проблем. Східноєвропейський дім є природним місцем зустрічі людей, ідей та досвіду, яких причинився для побудови громадянського демократичного суспільства.

Малгожата Наїмська,

Східноєвропейський демократичний центр:

На нашу думку, Східноєвропейський дім має виконувати передусім освітню роль. Народи Східної Європи в минулому постраждали та мають досвід складного співіснування. Для розуміння цього контексту потрібна значна просвітницька робота та широка дискусія. Сьогодні ми бачимо потребу в просвітницьких діях щодо правильного прочитання пропагандистських намірів авторитарних режимів. У цій сфері Центр може поділитись результатами своїх досягнень.

Ми вважаємо, що Східноєвропейський дім може бути місцем, яке дає надію на примирення між народами у світлі правди. Кожна нація сприймає правду по-різному, тому справжнє примирення не буде легким та швидким. Проте, постійна робота над розв'язанням проблем, які нас роз'єднують, зрештою, має дати гарний результат. Можна спробувати знайти консенсус в окремих справах і крок за кроком творити атмосферу взаємної довіри. Водночас ми вважаємо за доцільне зробити приміщення та архівні ресурси Східноєвропейського Дому доступними перевіреним (у перевірці може сприяти Східноєвропейський демократичний центр) спільнотам в організації різноманітних форм активності. Ми вважаємо, що є необхідність розробити багаторічну програму діяльності.

У міру поглиблення воєнного катаклізму та проявів політики геноциду російською армією щодо українців, спільнота українців у Польщі все більше виступає проти будь-якого спілкування з росіянами та білорусами. Зрештою, ми домовилися, що на початку співпраці буде відбуватися передусім українсько-польський діалог.

Мирослав Скурка,

Об'єднання українців у Польщі:

Об'єднання українців у Польщі розпочало співпрацю з Центром КАРТА та Вітриною Східноєвропейського дому і вважає, що дана інституція є надзвичайно потрібна для дослідження польсько-українських стосунків з огляду на історичне минуле та складне сьогодення (обумовлене війною та втечею українців до Польщі). Це не місце екстреної допомоги, а сучасний think-tank, аналітичний центр, важливий для формування майбутнього, який також працює з огляду на перспективу нових соціальних викликів, таких як відносини між людьми та націями в цій частині Європи.

КАРТА завжди діяла на користь демократії та прав людини. Вітрина Східноєвропейського дому покликана посилити та розширити цю діяльність Центру. Ми плануємо разом провести серію заходів під назвою «Спільні справи. Польсько-українські зустрічі». За 40 років діяльності КАРТА неодноразово доводила, що з особливою увагою ставиться до взаємовідносин, обумовлених історією наших народів. КАРТА завжди була готова обговорювати найскладніші та дуже болючі теми. Вони не діють кон'юнктурно, а сьогодні подібну практику можна зустріти на кожному кроці, коли створюються нові інституції, фонди, центри, для яких допомога українцям та Україні є лише зароблянням грошей. Інституційна історія Центру КАРТА є підтвердженням їх прив'язаності до системи цінностей, де є місце для культурного різноманіття наративів і традицій нашого регіону. Ці цінності є центральними для наших суспільств у ХХІ столітті.

Об'єднання українців у Польщі вважає, що проф. Олександра Гнатюк, віцепрезидентка Українського ПЕН-клубу є найбільш достойною особою для ведення українсько-польського діалогу.

Олександра Гнатюк,

щодо запропонованого плану українсько-польських зустрічей:

За останню чверть століття поляки подали чисельні приклади солідарності з українцями. Поляки підтримати Помаранчеву революцію 2004 року, першими допомагали жертвам Революції Гідності в січні 2014 року, а у 2022 році можна говорити про загальнонаціональну підтримку, без якої польська держава не змогла б впоратися з напливом біженців. Польська солідарність знову стала прикладом для Заходу.

З моменту вступу до Європейського Союзу у 2004 році Польща намагалася відігравати роль експерта щодо України. Поляки вважають, що

знають про Україну набагато більше, ніж їхні західні сусіди. Інтерес до української тематики в Польщі – від політики та економіки до культури та освіти – важко порівняти із цікавістю до будь-якої іншої країни. Цей живий інтерес виникає не тільки через мовну близькість та спільну історію. Спільна історична спадщина часто була предметом інтелектуальних рефлексій – це породжувало суперечки, спонукало шукати *modus vivendi* (з більшим чи меншим успіхом). Подібні практики інколи підтримували політики, намагаючись зберегти ці ідеї для майбутніх поколінь. Були спроби підготувати спільний підручник історії, хоча подібна спроба є скоріше утопією, оскільки дана ідея означає згоду на принцип рівнозначності та відмови від національного історичного нарративу, який об'єднує спільноти у націю. Однак наш вибір, з огляду на загрози сьогодення, є безумовно найважливішим.

У польсько-українських дискусіях останніх 30 років панівним було минуле. Останні 10 років ознаменувалися суперечкою щодо Волині. Описана історична перспектива значною мірою затьмарювала політикам образ сьогодення та візію майбутнього. Тим часом польське та українське суспільства, особливо за останні 10 років, стають все ближчими одне до одного. Варто лише нагадати, що, згідно з опитуваннями громадської думки, українці вважають Польщу та поляків найприятнішою країною та нацією. Ніхто – від простого громадянина до політика найвищого рангу – не приховує емоцій та вдячності за підтримку, яку Польща та звичайні поляки надали Україні та українцям з уваги на війну.

З 2014 року кількість українців у Польщі з кожним роком збільшується. На кінець 2021 року їх було близько півтора мільйона. У 2022 році ця кількість значно зросла. За різними оцінками, українці нині складають близько 10 відсотків населення Польщі. За останній рік драматичні обставини змусили нас пізнати один одного ближче та краще. Історія відійшла на другий чи третій план перед обличчям найсерйознішого виклику, з яким зіткнулися поляки та українці після закінчення Другої світової війни. На жаль, певні середовища намагаються грати історичними ресентиментами, а де це не спрацьовує – застосовують звичайну ксенофобію, лякаючи біженцями.

У серії зустрічей ми хотіли б подивитися на сьогодення через призму історії та спробувати зробити висновки на майбутнє. З огляду на потребу, говорити про справжнє партнерство, а не як раніше Польща – «адвокат», а Україна – «клієнт». Потрібний діалог, а не асиметрія двох нарративів; спільне майбутнє в безпечній Європі та безпечному світі, а не боротьба «за нашу і вашу свободу». Ми створюємо це спільне майбутнє тут і зараз. Ми хочемо, щоб українська присутність у Польщі сприймалася не як виклик, а як можливість для кращого майбутнього для обох наших народів.

Заплановані українсько-польські зустрічі матимуть форму широких дебатів і будуть організовані в приміщенні, яке вміщує декілька сотень учасників.

В рамках Фонду Східноєвропейського дому, заснованого родиною Пшевлоцьких та Центром КАРТА, понад три роки діє ініціатива Академія Схід (Східноєвропейська академія).

Казімеж Вуйчицький, Східноєвропейська академія:

Команда Академії складається з невеликої групи науковців та публіцистів, які переконані, що проблематику регіону Східної Європи потрібно досліджувати без стереотипної прив'язки тільки до Росії. Діяльність Академії – це передусім конференції та семінари (у переважній більшості онлайн) та експертний аналіз, публікації на порталі Академії (akademia-wschod.domwschodni.org).

Команда Академії єдина у своїх переконаннях: східна частина нашого континенту є мозаїчною та неоднорідною. Окремі держави регіону потребують особливого підходу з уваги на їх специфічні особливості. Оригінальні процеси націєтворення, що тривають, накладаються на соціально-політичні зміни, пов'язані з модернізацією на тлі тривалої епохи радянсько-російської домінації. Політичні процеси аналізуються у регіоні в контексті культурних та історичних обумовленостей.

Особливе значення в нашому аналізі приділяється Україні, але не тільки з огляду на нинішню російську агресію. Незалежність Києва змінює політичний уклад не лише в регіоні, а й усій Європі. Відповідно, українознавство не можна поєднувати з вивченням Росії, що була загальноприйнятою дослідницькою практикою. Важливим напрямком нашої діяльності є актуалізація дискусії щодо зміни уявлень про сучасну Україну в окремих країнах Європи (передусім в Польщі та Німеччині).

До терміну «Східна Європа» ми підходимо критично, з огляду на негативні стереотипи та географічно-історичне трактування. Наші дослідження акцентуються на проблемах України, але прагнемо розширити наші дослідження на Білорусь, Молдову, Грузію, Вірменію та Північний Кавказ. В аналізі Білорусі особливу увагу потрібно звернути на процес націєтворення. Диктатура та репресії Лукашенка не змогли стримати історичні процеси, які потребують усестороннього дослідження.

Нинішня ситуація у Російській Федерації та в самій Росії вимагає від нас нових дослідницьких методів. Нинішню Російську Федерацію ми визначаємо, як колоніальну імперію. Особливу увагу слід звернути на ідентичність, історію та прагнення до самостворення окремих народів та етнічних груп на території федерації. Російський процес націєтворення, упосліджений ідеєю імперськості, потребує окремого аналізу.

Акцентуючи на культурних та історичних нараціях, ми намагаємось не забувати про економічні та демографічні фактори. Ми використовуємо метод компаративістики, що дозволяє нам краще бачити специфіку окремих країн та загальні закономірності. Наша діяльність має сприяти міжнародному діалогу, що має слугувати європейській інтеграції. В особливий спосіб це стосується нинішньої України.

Вітрина Східноєвропейського дому в рамках співпраці з Центром східноєвропейських студій Варшавського університету в особі Східноєвропейської академії у навчальному році 2022/23 розпочала цикл лекцій, присвячених ключовим проблемам, які ми досліджуємо та вивчаємо.

Війна між Росією та Україною точиться не лише на військовому та інформаційному фронті. Відбувається зіткнення великих історичних

нарративів. З одного боку, російський образ не лише самої імперії, а й світового порядку, який ґрунтується на моделі популістсько-диктаторського правління; з іншого боку — ідея демократії та громадянських свобод західного світу. Відновлення миру в Україні є можливим виключно за умови повної перемоги над Росією та розпаду імперії, що вимагає військових дій та розширення наших знань про Україну та колонізовані нації всередині Російської Федерації.

Східноєвропейська академія в рамках своєї діяльності у Вітрині буде розробляти потенційний сценарій розпаду Російської Федерації. Описана концепція може перевірятись практичною діяльністю Східноєвропейського дому.

10 жовтня 2022 року під час святкування 40-річчя заснування Центру КАРТА проф. Антоні Дудек анонсував збір коштів для Вітрини Східноєвропейського дому.

Антоні Дудек, виступ в Мезон-Ляфіт ¹:

Драматичні події, що відбуваються нині у Східній Європі, змусили деяких аналітиків повірити, що на наших очах повторилась історія (в інших геополітичних реаліях). Наче ми повернулися до ситуації сто років тому, коли доля цієї частини континенту вирішувалась на околицях Варшави. Інші у своїх аналогіях пішли ще далі, пригадуючи події з XVIII століття, коли народження Російської імперії стало можливим коштом Швеції, Туреччини та насамперед Польщі. Незалежно від того, які історичні аналогії виявляться точнішими, незаперечним є факт, що ми спостерігаємо за народженням у цій частині Європи нового порядку. Яким він буде залежить виключно від результату російсько-української війни. Однак не лише від неї, адже у минулому ми знаємо приклади численних невикористаних перемог.

Тому нам потрібна нова східна політика, послідовна й заснована на широкому міжпартійному консенсусі. В її основі повинно бути глибоке осмислення минулого і майбутнього значення Польщі на сході нашого континенту. Вона також має ґрунтуватися на діалозі (який може бути дуже складним) – з представниками всіх націй Східної Європи, які визнають демократичні цінності та права людини. Зрозуміло, що в умовах поглиблення теперішньої поляризації така політика у Польщі не може бути впроваджена. Останні декілька років зовнішня політика стала сферою, яка повністю підпорядковувалась внутрішній політиці, а точніше – дедалі жорстокіше використовувалася у боротьбі за владу.

Однак це не означає, що неможливо вже сьогодні творити концепцію нової східної політики. Адже за часів ПНР протягом декількох десятиліть подібні речі робили Єжи Гедройць, Юліуш Мерошевський та інші співтворці середовища «Культури» в Мезон-Ляфіт під Парижем. Потрібно

¹ Частина виступу, що базується на статті Антонія Дудка, яка опублікована в «Rzeczpospolita». [публікація: 17.10.2022].

підкреслити, що подібні дії мають відбуватися поза межами нинішньої партійної боротьби, оскільки згадана логіка неминуче призведе до розколів, а не до порозуміння. Відповідно, неоціненним є досвід таких організацій, як Центр КАРТА, яка є найбільшою польською неурядовою організацією, що займається історією. Саме голова КАРТИ Збігнев Глюза та його однодумці започаткували польсько-український діалог істориків у середині 1990-х років, що посприяло розмінуванню відносин та запобігло можливому вибуху взаємних звинувачень і упереджень. Саме КАРТА нагадувала нам про існування білоруської національної ідентичності та демократичної опозиції з самого початку диктаторського правління Лукашенка. Врешті-решт, саме ця організація багато років співпрацювала з російським «Меморіалом», який нещодавно був нагороджений Нобелівською премією миру та позбавлений легальності Путіним, і отримувала доступ до унікальних матеріалів про радянські злочини.

Сьогодні в Польщі немає більш компетентної команди людей, ніж Центр КАРТА, котрі здатні взятися за таку складну місію, як творення основ для нашої нової східної політики. Постає потреба не тільки дослідження нашого важкого минулого та освіти у цій сфері, хоча і вони мають продовжуватись. Ми потребуємо погляду у майбутнє.

Кожен, хто пам'ятає історію холодної війни, під час якої американці та їхні союзники витрачали трильйони доларів на озброєння, знає, скільки було досягнуто за допомогою мікроскопічних витрат на підтримку свободи слова за «залізною завісою». Саме цим займався Літературний інститут у Мезон-Ляфіт, який видавав журнал «Культура». До його найважливіших досягнень належить переконання поляків у необхідності визнати територіальні втрати Польщі на сході. Водночас середовище журналу поширювало погляд, що суверенітет України, Литви та Білорусі (УЛБ) буде однією з основ геополітичної безпеки Польща після прогнозованого розпаду СРСР.

Радянський Союз припинив своє існування понад 30 років тому, а Польщі, Литві, Латвії та Естонії вдалося побудувати суверенні демократичні держави, що міцно укорінилися в західні політичні та військові структури. Проте на початку XXI століття виявилось, що розпад СРСР не означав завершення епохи російського імперіалізму. Про це можна було пересвідчитися, спостерігаючи за діями Кремля у Чечні, Грузії та, зрештою, в Україні. Польські сподівання «перезавантажити» відносини з Росією виявилися ілюзією. Це означає, що ідеологічний заповіт Єжи Гедройця не був реалізований повною мірою. Щоб це відбулось, Україна має захистити свій суверенітет, Білорусь має стати демократичною державою, а Росія, за прикладом колишніх колоніальних імперій, має пройти процес деколонізації.

Звісно, що останній постулат є найскладнішим і на нього варто дивитися не через призму декількох років, а радше десятиліть. Деколонізація не є нездійсненим завданням, адже необхідність цього розуміє певна частина росіяни (можлива вона не є надзвичайно чисельною, але вона є, прикладом чого стала група росіян, колишніх депутатів Російської Федерації, які зібралися в листопаді 2022 року на з'їзді в Яблонній біля Варшави). «Дні Путіна добігають кінця, а майбутнє Росії залежить від того, наскільки ефективно ми будемо діяти», – сказав Ілля Пономарьов, колишній депутат Державної Думи, який організував з'їзд у Яблонній.

Першочерговим завданням сьогодні є підтримка України, яка бореться. По друге, потрібно протидіяти спробам розпалити антиукраїнські настрої. Водночас необхідно активізувати історичний діалог з українцями, адже звинувачення, яке найчастіше повторюють противники польсько-українського примирення, пропагування Києвом «бандерівства». Тому ми маємо послідовно пояснювати полякам, що українці завжди дивитимуться на УПА інакше, ніж ми. Для них вони не є передусім організаторами геноциду поляків на Волині, а найбільш антирадянські (а в сьогоднішньому контексті – антиросійські) партизани, які боролись за незалежність своєї батьківщини.

Хоча сьогодні польсько-українське питання є найважливішим, але це не може означати ігнорування інших східних напрямків. Найактуальнішим видається білоруський (можна допустити заміну Путіна на менш агресивного російського імперіаліста), але мало ймовірним виглядає, що режим Лукашенка продовжить своє існування, якщо його творець втратить владу. Даний сценарій стає все ближчим, якщо росіянам не вдасться відновити ініціативу на фронті та знову дійти до Києва. Тому російські поразки на українському фронті послаблюють режим Лукашенка не менше, ніж Путіна. І очевидно, що перший значно слабший від другого. Відповідно, пошук способу наближення Білорусі до сім'ї демократичних держав та підтримка білорусько-українського діалогу видається одним із найактуальніших завдань для Вітрини Східноєвропейського Дому.

Нині триває процес узгодження принципів співпраці з білоруською діаспорою. КАРТА звернулася до всіх лідерів білоруської опозиції, присутніх у Польщі, з пропозицією співпраці на основі солідаризму.

Центр білоруської солідарності:

Повномасштабне вторгнення російської армії в Україну поставило білорусів, які у 2020 році почали боротьбу за свободу у своїй країні, перед абсолютно новим загальнонаціональним викликом.

У 2021 році вуличний протест у Білорусі остаточно розгромили. Багато чесних і сміливих людей потрапили до в'язниць, де умови перебування є приниженням людської гідності. Сотні тисяч наших земляків пережили насильство. Багато хто був змушений залишити батьківщину. Часто рішення тікати приймалось за кілька хвилин і люди залишали все, що мали. Мільйони білорусів було залякано. У країні розпочався терор проти всіх, чії дії не відповідали ідеологічним установкам режиму Лукашенка. Арештовували за «неправильні» шкарпетки (білі з червоною смужкою) або за підписку на «неслушні» новини.

Повністю залежний від російського диктатора Лукашенко віддав рештки військового суверенітету російській армії. У перші дні цієї страшної війни на Київ з території Білорусі рушили колони російських танків, а з «мирного неба», про яке так любив говорити Лукашенко, полетіли ракети на українську територію.

Здається, що після подій 2020 року – кривавого придушення мирних демонстрацій, тортур і масових арештів – ніщо не може шокувати білорусів. Проте, ранок 24 лютого 2022 року став моментом, який кожен із нас запам'ятає на все життя. На коротку мить мільйони білорусів, які виступали проти диктатури, були збиті з пантелику. Від нашого імені було скоєно злочин. Напевно, один із найстрашніших злочинів у нашій сучасній історії.

У 2020 році ми нарешті навчилися пишатися, що ми білоруси – вільні та сильні люди. 24 лютого нас всіх було вимазано кров'ю. І ця кров належить дружньому народу, мову якого ми розуміємо без перекладачів, з яким ми ніколи в історії не воювали.

Як ми можемо допомогти українцям? Що ми можемо зробити, щоб зупинити двох божевільних диктаторів? Як відстояти своє добре ім'я і вступити в боротьбу за нашу спільну перемогу? Кожен із нас почав шукати відповіді на ці питання самостійно. Відважні залізничники зупиняли потяги з російськими танками (за що силовики Лукашенка кільком із них прострелили ноги). Небайдужі білоруси надсилали гігабайти фото, які ілюстрували пересування російської армії, що дозволило українській розвідці детальніше визначити плани окупантів. А дехто пішов добровільно боронити Україну. Білоруси, які перебувають у Польщі, теж не залишалися без діла, а одним із пунктів допомоги Україні став Центр білоруської солідарності у Варшаві.

У нас уже був досвід роботи з тисячами співвітчизників, які два роки тому тікали зі своєї країни. Тому ми спільно з польською державою та іншими організаціями розпочали допомагати людям з перших днів, які в хаосі війни не знали, що робити та де шукати підтримки. Завдяки нам тисячі українців знайшли житло та отримали найнеобхідніше, багато хто отримав юридичну підтримку щодо легалізації свого перебування у Польщі та психологічну допомогу фахівців. Спеціально для українських дітей ми розширили діяльність нашої школи (щоб українці могли вивчати рідну мову і вдосконалювати польську та англійську, малювати, співати, ходити на екскурсії та знаходити нових друзів). Це важливо, оскільки, якщо діти у безпеці та під опікою, їхні батьки можуть спокійно організувати своє життя в Польщі.

Для сотень українців допомога білорусів стала несподіванкою. Часто війна робить світ чорно-білим. Першими кольори перестають розрізняти ЗМІ. Адже якщо з території Білорусі летять ракети, значить, там живуть вороги українців! Про яку допомогу ми можемо говорити? Підтримка у різній формі, яку щодня відчували тисячі українців, що приходили з дітьми до нашого варшавського штабу, над яким майорить біло-червоно-білий прапор, бачили справжню солідарність і зрозуміли, що не можна ставити знак рівності між білорусами та режимом Лукашенка. Ми віримо, що українські діти, які відвідували нашу школу протягом останніх кількох місяців і знайшли там друзів білорусів, збережуть цей зв'язок на все життя. А це ще більше зближить наші народи. Нинішні події є дуже важливим прикладом для всіх нас, адже всі образи, історичні конфлікти та міжособистісні суперечки можна подолати. Це підтверджується не тільки нашим досвідом, а й діями мільйонів поляків, які долучилися до допомоги українцям.

Робота Білоруського центру солідарності – це передусім допомога людям тут і зараз. Досвід попередніх поколінь переконує, що прогрес

та існування людства базується на передачі знань. Відповідно, історія та пам'ять нерозривно пов'язані з нашим завтрашнім днем. Недаремно одна з ключових цілей, яку атакують диктатори, це пам'ять. Кати роблять усе можливе, щоб стерти будь-які спогади про свої злочини та створити дивовижний світ, у якому вони - герої. Бажання Путіна увійти в історію спричинило страждання та кровопролиття, від яких потерпають мільйони невинних громадян України. Білоруський диктатор не лише намагається знищити пам'ять про нещодавні протести, блокуючи сайти та репресуючи журналістів, а й бореться з давно загиблими бійцями Армії Крайової, руйнуючи їхні могили.

Ми, білоруси, не можемо допустити, щоб у нас відібрали пам'ять і душу нашої нації. Тому у співпраці з Вітриною Східноєвропейського дому ми хочемо створити найбільший білоруський архів, що після звільнення нашої країни стане одним зі стовпів, на яких буде формуватися пам'ять про події, пережиті сучасною Білорусією.

Не можна забувати про майбутнє. Звідси ідея провести серію зустрічей за участю білоруських інтелектуалів у варшавській Вітрині Східноєвропейського дому. На цих зустрічах учасники будуть обговорювати спільно з гостями виклики, які чекають на нашу країну. Цикл зустрічей складатиме шість засідань, які відбуватимуться раз на місяць. Концепція заходу була розроблена представницею Об'єднаного тимчасового кабінету національного відродження Білорусі Аліною Коушик.

Аліна Коушик,

представництво Об'єднаного тимчасового кабінету національного відродження Білорусі:

Нині Польща, як весь Балто-Чорноморський регіон давньої Речі Посполитої, є опорою для розвитку та зміцнення демократичного та націєтворчого руху білорусів. Спільні зусилля народів Східної Європи зі встановлення регіональної безпеки і протиставлення колоніальній та імперській політиці Москви є причиною тісної співпраці та необхідності розуміння загальних цілей і завдань. Діяльність Східноєвропейського дому у Варшаві має зміцнювати партнерство між народами та робити внесок у розуміння стратегічних цілей боротьби за самовизначення, яке є фундаментом національного відродження Білорусі. Під цим діями ми розуміємо насамперед діяльність, необхідну для популяризації та поширення культури та освіти національною мовою. Повернення знань про реальну історію, політику декомунізації та відкриття архівів радянської доби, боротьба з пропагандою ідей «руського міра».

З огляду на наші спільні інтереси ми підтримуємо ідею створення національного білоруського архіву у Східноєвропейському домі, в якому будуть зберігатися та оброблятися важливі свідчення сьогодення, а також документи, що мають історичне значення (які також засвідчують ефективність білоруської самоорганізації). Безсумнівно, позитивним продовженням цієї ініціативи може бути публічна білоруська бібліотека з читальним

залом, куди білоруси, що проживають за кордоном, могли б звертатися за новими або старими виданнями білоруських книг та іншою друкованою продукцією. Подібний осередок інтелектуальної культури та історичної пам'яті видається вкрай необхідним для збереження національного духу та консолідації традиції. Але,єднаючи історію із сьогоденням, ми прагнемо, щоб Східноєвропейський дім став для білорусів місцем дискусії та власного дискурсу. Поєднання поколінь і культур є дуже важливим кроком для нашого спільного майбутнього, для реальної незалежності та демократичності у Білорусі.

Андрій Санніков, суперник Лукашенка на президентських виборах 2010 року, є один із лідерів білоруської опозиції, з яким КАРТА співпрацює вже кілька років.

Андрій Санніков, Фонд «Європейська Білорусь»:

Ідея Східноєвропейського дому, як проекту з вивчення культур та історії сусідніх країн нашого регіону, центру діалогу між культурами, заслуговує всілякої підтримки та заохочення. Термін Тімоті Снайдера «криваві землі» є важливим не лише для дослідників: процеси, що відбуваються в цьому регіоні, багато в чому визначають найважливіші напрями розвитку всієї Європи та, як наслідок, впливають на розвиток міжнародної ситуації.

Центр КАРТА є рушійною силою цих ініціатив, відомий своєю самовідданою працею по збереженню та оприлюдненню історії, особливо у складних і не завжди «зручних» аспектах, роблячи акцент на особистості, на почуттях і спогадах людини, яка була свідком цієї історії. Саме такий підхід є дуже важливим для нашого регіону. Важливість процесів, що тут відбуваються, для міжнародного миру та безпеки, для долі людей, що живуть не тільки у Європі та Азії, проливає трагічне світло на війну, розв'язану колишньою Російською імперією, яка силою прагне повернути собі не лише її владу у регіоні, а й землі, якими вона колись володіла.

На жаль, після розпаду Радянського Союзу та соціалістичного табору мали місце несміливі спроби обговорити складні питання і відносин між державами, території яких контролювалися цим тоталітарним утворенням. Для розв'язання спірних історичних питань були створені спільні комісії – двосторонні, тристоронні або багатосторонні. У випадку Білорусі такі комісії чи групи співпрацювали з Польщею, Литвою та Україною. Однак незабаром їх діяльність була обмежена у зв'язку зі зміною політичної ситуації у Білорусі, а потім і у Росії.

Усі авторитарні правителі зацікавлені у замовчуванні невідомої для них історії. Вони спотворюють історичні факти та створюють історичні фальсифікації – все це має слугувати демонстрації власної величі. Сьогодні Білорусь і Росія активно переписують історію, яку наші громадяни ще не встигли вивчити. Переписують шкільні підручники, книги забороняють, закривають архіви. Замість ретельної реконструкції справжньої історії

«кривавих земель» брехня режиму Путіна і Лукашенка активно змішується з радянською пропагандою. Через таке варварське ставлення нинішньої незаконної влади Білорусі до історії, частина історії Білорусі відривається від історії власної країни і стає доповненням до історичних досліджень, перетворюючись у канонічну частину підручника сусідньої країни.

Війна, яку Росія розв'язала у регіоні, ще раз підкреслила важливість розуміння історичної поведінки та особливостей різних країн і народів, у тому числі й для запобігання подібним трагедіям. Дуже важливо, що окрім організації віртуального простору Східноєвропейського дому буде наявний фізичний простір для зустрічей та дискусій у самому центрі Варшави (Вітрина), а найближчим часом буде відбудовано палацово-парковий комплекс в Мордах, що знаходиться недалеко від кордону Білорусі, України, Литви та Росії. Центр діалогу між країнами Східної Європи, який знаходиться у вільній Польщі, є амбітним та важливим проектом. Робота у цій сфері є невід'ємною частиною боротьби за свободу, яку зараз веде білоруський народ та інші народи «кривавих земель».

Білоруська громада у Студзиводах, район Більська-Підляського, розробили оригінальну концепцію роботи над національною ідентичністю.

Томаш Суліма,

Музей малої Батьківщини в Студзиводах:

У 1986 році був створений Музей малої Батьківщини. І з моменту заснування у центрі наших інтересів був Схід. Тут знаходиться наш духовний, матеріальний і соціальний Дім. Так було у багатому на історичне минуле Підляшші. Сподіваємось, що так буде і в майбутньому. Нашою місією від початку існування є творча відповідь на потреби місцевої громади. Ми потребуємо зустрічей, оскільки ми пов'язані кров'ю, мовою, культурою, православ'ям та інтересом історії і культури у широкому значенні цих понять. З роками Студзиводи стали досить відомими на мапі Польщі, одночасно залишаються унікальним представництвом традиційної культури, локальної історії та віконцем на Схід. Жорстокість ХХ століття залишило нас за політичним кордоном нашого краю – тому ми почали ремонтувати старі та будувати нові мости.

Експурсії по Підляшшю, а потім етнографічні та фольклорні дослідження вилилися в унікальний феномен – музичні зустрічі Підляшшя з Поліссям, які ефективно стирали політичні кордони між Польщею та Білоруссю, розкриваючи духовну єдність регіону. Для багатьох білоруських творців з Полісся поїздки на Підляшшя привели до дивовижного відкриття, що «там живуть люди, які розмовляють такою ж мовою і співають наші пісні». Наші інтенції підтвердились під час Днів слов'янської писемності, результатом яких стали жваві дискусії істориків, письменників та інтелектуалів, що дозволило нам збудувати наш «руський мір» понад політичними та ідеологічними поділами. Для нас, підляшських білорусів, чиї батьки та діди пережили повоєнний кошмар, пов'язаний з військовою звитягою «Проклятих солдатів», сьогоднішнє зіткнення з нашою руськістю є формою автотерапії.

Соціальна, моральна та політична криза, яка вразила нашу частину світу на початку цього десятиліття, засвідчує важливість органічної та систематичної роботи на низовому рівні. Відкриття власної історії та культивування своєї ідентичності вимагає великої мужності. Я пишу ці слова польською мовою, оскільки мої дідусь і бабуся відмовилися залишити свою землю, яка після війни мала стати «Польщею для поляків». Вони залишилися у себе з багажем своєї непольськості. Їхні батьки виїхали в 1915 році вглиб царської Росії, у біженство. Я походжу з родини біженців, які тікали від страху, саме такого, який зараз супроводжує людей, що намагаються перетнути польсько-білоруський кордон у Біловезькій пущі. Ми їх розуміємо і співчуваємо. Події літа 2020 року в Мінську перетворили Студзіводи на притулок для білоруських культурних біженців, для яких ми завжди були місцем, де вони можуть почуватись, як у своєму білоруському домі. Ми не погоджуємося із закриттям польсько-білоруського кордону, що призводить до ізоляції місцевих громад Підляшшя та Полісся.

Війна на Сході, яка почалася у 2022 році – це те, що не можна раціонально пояснити. Ми спустошені. Окрім людського виміру трагедії мільйонів громадян України, не лише української національності, нас жахає те зло, що пов'язане з символічним російсько-українським конфліктом. Агресія та пов'язана з нею воєнна пропаганда, яка привласнила у своїх імперських цілях концепцію «російського міра», є справжнім викликом для нашої спільноти. На наших очах руйнуються мости між Росією і Руссю, ми не можемо стояти осторонь цього. Коли настане довгоочікуваний мир, ми будемо готові допомогти відбудувати їх.

Ми покладаємо великі надії на Східноєвропейський дім. Ми поділяємо ідеї цієї важливої ініціативи та заявляємо про свою готовність співпрацювати на постійній основі.

Крім регулярних подій Східноєвропейської академії у Вітрині проходять російські зустрічі, організовані Товариством «За вільну Росію» («O Wolną Rosję», яка раніше називалась «Za Wolną Rosję»).

Марія Чармаст,

Товариство «За вільну Росію»:

24 лютого 2022 Кремль від імені своїх громадян розпочав війну з Україною. Атака на сусідню країну розпочалась всупереч законодавству Російської Федерації та з порушенням міжнародних зобов'язань і спровокувала весною чисельні акції протесту у самій Росії. Цей злочинний наказ – велика трагедія не тільки для Росії, яка атакує Україну, але й для росіян та росіянок, яких було позбавлено майбутнього. Ми – росіяни, українці та поляки, об'єднані у товаристві «За вільну Росію», займаємо рішучу антивоєнну позицію.

Російська діаспора на Заході, від Канади до Нової Зеландії, об'єдналась для протестів у 2021 році з метою захисту Олексія Навального – це імпульс впливу на тих, хто залишився у Росії. Польща та Варшава є важливими елементами на мапі Європи для антипутінської еміграції з Росії.

Нова російська діаспора регулярно організовує антивоєнні акції у Варшаві, Кракові, Вроцлаві та інших містах Польщі. Наша дальність координується з іншими групами по всьому світу. Протести, що відбулись 24 липня 2022 року, мали місце у різних містах Польщі.

На польсько-українському кордоні в Перемишлі та Медиці діє група, яка пов'язана з нами через Foundation WOT – «Russians for Ukraine». Росіяни з усього світу приїжджають на кордон, щоб допомагати біженцям, збирають кошти, організовують гуманітарну допомогу до України. Подібні ініціативи організовані росіянами та діють у Туреччині, Словаччині та Чорногорії.

Ми підтримуємо політичних мігрантів з Росії. У травні цього року ми допомогли виїхати з Росії до Польщі близько 30 особам, для яких ми шукали житло, оформлювали страховку, медичну допомогу та організували курси польської мови. Ми подавали скаргу до уповноваженого з прав людини в Польщі щодо умов перебування біженців в спеціальному закладі в Перемишлі. Перед нами стоїть виклик – допомогти мусульманам-біженцям, передусім тим, які пов'язані з діяльністю (забороненої Кремлем) організації Хізб ут-Тахрір. Переважна більшість активістів згаданої організації діють у підпіллі і не можуть надати доказів своєї публічної приналежності.

Апелюємо до наших польських друзів, активістів та активісток громадянського суспільства: «Допомагайте російській діаспорі!». Це в інтересах Польщі, України та нашого спільного майбутнього. Війна є наслідком багатолітньої деградації російської політичної системи, чому російське громадянське суспільство не запобігло. Українці гинуть у боротьбі з імперіальною агресією. Ми розуміємо та визнаємо нашу відповідальність перед українцями і вважаємо, що маємо стояти поруч з ними у цій війні. Дехто з нас підтримує не тільки гуманітарні акції, а й долучається до зборів коштів для Збройних сил України (під час збирання коштів на «польський Байрактар» функціонувала окрема «російська скарбничка»).

Ми, громадяни Російської Федерації, котрі проживають у різних країнах світу та об'єднані вірою в правопорядок, громадянське суспільство та права людини, хочемо створити громадянську мережу на користь України та українського народу. Розпочинаємо окремо, але єднаємось, бо розуміємо силу спільної роботи. Наш фронт у цій війні – гуманітарний і гуманістичний. Наша мережа єднає ініціативи по всьому світу, щоб ефективно допомагати і підтримувати один одного в нашій роботі.

Як частина Східноєвропейського дому маємо глибоку надію, що організації, об'єднані у ньому, будуть партнерами наших ініціатив, а ми – для них.

Анна Міркес-Радзівон, польська асоціація «Меморіал»² :

Ідея виникла у 1992 році, коли Центр КАРТА налагодив співпрацю з російським «Меморіалом». Тоді організація ще не була зареєстрована. Протягом

2 Коментар базується на фрагментах інтерв'ю Анни Міркес-Радзівон для OKO.press [публікація: 29.10.2022].

кількох років яrimi агітаторами повстання польського «Меморіалу» були КАРТА та директор музею Аушвіц-Біркенау, який свого часу запросив голову російського «Меморіалу» Арсенія Рогінського до ради Музею. Польський «Меморіал» створювали Пьотр Міцнер (редактор, поет, літературознавець), Анна Дзенкевич (редакторка та співробітниця Центру КАРТА) та Томаш Кізний (фотограф, журналіст, дослідник ГУЛАГу та сталінських репресій в СРСР) – всі вони довголітні друзі російського «Меморіалу». Також ініціаторами були Марек Радзивон (редактор і викладач, пов'язаний з «Меморіалом»), Анна Гавіна (білоруська журналістка, яка проживає в Польщі, яка була надзвичайно активна під час протестів у Білорусі, а нині організатор команди волонтерів, які допомагають українцям).

«Меморіал» не можна ліквідувати, адже це більше, ніж просто організація. Це громадський рух, що відстоює фундаментальні цінності, якими є право людини на життя, пам'ять, свободу совісті та слова. Цей рух не можна зупинити або придушити. У Польщі існують організації, для яких цінності «Меморіалу» є основою їх діяльності. Зокрема це Центр КАРТА, Товариство «За вільну Росію», Amnesty International... Наше завдання тут і зараз я вбачаю насамперед у документуванні свідчень про сьогоденню війну з перспективи, яка завжди була найближчою для «Меморіалу» – з перспективи окремої людини, конкретної, індивідуальної долі. Ми беремо участь у проекті «Голоси війни» Харківської правозахисної групи, яка фіксує докази воєнних злочинів в Україні. Голоси тих, хто залишився в Україні, є надзвичайно важливими. Але не менш важливими є свідчення та досвід людей, які були змушені тікати, втративши все. Неможливість задокументувати їхню долю було б ганебною аберацією перед обличчям історії, що розгортається на наших очах. Ми плануємо кілька важливих кінопроектів, які документують свідчення війни. Авторами є чудовий творчий та сімейний тандем в особі української режисерки Олени Голосій та російського сценариста Володимира Громова. Ми маємо намір брати участь у проектах Східноєвропейського дому, які ініціює КАРТА. Одним із коренів зла є невивчений урок історії. Російське суспільство не усвідомило минулого Радянського Союзу – сталінізму. Наслідком цього стало повернення до тоталітаризму та вторгнення в Україну. Наша місія – нагадувати про джерела зла не тільки росіянам, а всім людям. Відновлення пам'яті про злочини держави проти особистості – це робота над фундаментом.

У польській газеті «Gazeta Wyborcza» було опубліковано важливий текст авторства українця Євгена Захарова про шкідливість спрощення вини та відповідальності російської культури. Він є головою Харківської правозахисної групи та головою правління Української Гельсінської групи, багаторічним учасником міжнародного «Меморіалу». Для мене він є моральним авторитетом. Зустріч із ним стала моїм особистим мотиватором для створення польського «Меморіалу». Його згода на ведення спільних проектів є для нас дуже цінною.

Десять місяців триває війна, а ілюзій щодо мирної ситуації у Східній Європі досі немає. Політика Кремля суперечить суспільному благу і видається безмежною у своєму злі. Тиран, який обрав своєю мішенню Україну, паралізує світ ядерною зброєю, але нічого

не здобуває. Демократичний світ не відмовляється від військової підтримки України, яка ефективно захищається. Все це може призвести до довгострокового глухого кута в реальності фронту. Однак це не повинно гальмувати антивоєнну громадську активність. Вітрина Східноєвропейського дому в Мордах, що відкрилась у Варшаві, має допомогти прокласти шлях до миру, який буде єдиним для всіх представників народів, що потрапили під атаку Путіна.

10 грудня 2022 року в Осло відбулося вручення Нобелівської премії миру, яку отримали Український центр громадянських свобод; Алесь Бяляцький (перебуває в ув'язненні), керівник Білоруського центру захисту прав людини «Вясна»; російське товариство «Меморіал» (безжалюбно знищене в Росії). Логіка відбору цьогорічних переможців виявилася такою, що відповідає інтенціям Вітрини Східноєвропейського дому – місця, відкритого для всіх антирежимних сил, що перебувають у діаспорі. Професор Антоній Дудек назвав Вітрину «інтелектуальним байрактаром», який має шукати способи визволення спільнот, осіб або самостійно сформувати ці групи у своїх країнах та всій Східній Європі.

Безперечною умовою визволення є перемога на фронті. Навіть якщо Україна повернеться до кордонів 1991 року і запанує перемир'я, це не буде мир. Остаточний мир можливий лише після падіння тиранії у Москві та Мінську. І це не обов'язково кінець Путіна та Лукашенка. Тому, крім військової мобілізації всього світу проти армії загарбників, необхідно підготувати суспільства нашого регіону до тривалого маршу в будові демократичної системи. Без громадянських свобод, що пануватимуть в усьому регіоні, це буде неможливим.

Використовуємо назву «Східноєвропейський дім» з огляду на довгострокову перспективу. «Схід» розуміється нами як географічна категорія, а не ментальне узагальнення. Непорушність кордонів Східної Європи є беззаперечною аксіомою геополітики, але всередині цих кордонів «східної цивілізації» (руського міра) може бути все менше. І саме це завдання ставить перед собою Вітрина Східноєвропейського дому.

Простір Вітрини може допомогти визначити своє соціальне представництво кожній діаспорі східноєвропейських народів, які присутні у Польщі. Найбільшою з таких діаспор є українська. І вона також потребує свого представництва, попри наявність українського посольства у Варшаві. Горизонтальні соціальні зв'язки між націями не повинні визначатися політикою держав. Менша діаспора, білоруська, може займатися формуванням політичного представництва в еміграції, але подібна діяльність має бути вільною від партійних чи ідеологічних упереджень. Внутрішні розколи та поділи не на часі, нині потрібна ефективність та взаємопідтримка. Найменшою є російська діаспора, вона має бути вільною від будь-яких зв'язків із політичними структурами Російської Федерації, у тому числі і таких, що вдають опозицію. Реальних опозиційних політиків Путін знищив або посадив у в'язницю, тому тим, хто на волі, довіряти важко. У цьому конкретному випадку громадянська позиція має творитися знизу угору.

Вибір лідерів або лідерських груп із окремих спільнот надасть можливість домовитись на вищому рівні – не ad hoc, а у більш загальному розумінні. Це відкриє довгострокові перспективи. Подібний принцип вибору нелегкий, якщо не впроваджувати формального голосування. Вирішальною має бути категорія соціального авторитету, яку можна буде перевірити у реальному житті. Ми пропонуємо, щоб національні цикли, які організовуються у Вітрині, намагалися поставити собі подібну мету. Створення подібних представництв діаспор може бути визначальним принципом функціонування всієї мережі співробітництва і сформувати координаційні структури.

У підсумку ми матимемо міжнародний громадський рух, який солідарно протистоятиме диктатурі. Наша ідея не є теоретичною гіпотезою. У Польщі це було впробувано на практиці завдяки влучній концепції Яцека Куроня «суспільних рухів, як сили, що руйнує тоталітарну систему». Знизу угору: Комітет охорони робітників (КОР) – «Солідарність» – Громадянський комітет. Це виявилось тараном, який зміг розбити мур і вивести народ до свободи. Суспільство не має зброї, тому воюють між собою держави. Для здійснення політичної революції необхідна соціальна рішучість, а цього бракує всім країнам Східної Європи.

Інтегрований міжнародний рух, скоординований східноєвропейськими діаспорами різних країн світу, може відіграти значну роль у майбутніх змінах. Приховані представники у різних поневолених суспільствах зможуть впливати на стійкість режиму у вирішальний момент. Збираючи історичні та актуальні документи, можна шукати відповіді на питання щодо найефективніших методів дій у політичній чи суспільній сфері життя. Збираючи дані про переслідуваних та їхніх переслідувачів, можна закласти основи для майбутнього правосуддя (чого не було зроблено протягом 105 років на території, яку привласнили більшовики).

Нашою головною перевагою є спільна доля, у рамках післявоєнної ялтинської системи. Паризька «Культура» голосом Юліуша Мєрошевського в 1970-х роках проголосила концепцію УЛБ (Україна Литва Білорусь), що стало символом потенційної суб'єктивізації України, Литви та Білорусі, які на той момент перебували під гнітом радянського режиму. Польща та Росія також були завойованими країнами. Можна ствердити, що нині вся територія навколо УЛБ (з центром в Україні) є регіоном Європи, який має зняти з себе цей тягар тиранії. Це стосується і Росії, оскільки перемога там демократії дозволить всім нам дихати на повні груди та отримати реальну свободу.

© Фонд Центр КАРТА, 2022

Концепція, коментарі: Збігнев Глюза

Координація, редакція: Дорота Лубінська

Коректура: Юстина Авчі

Графічний дизайн, композиція: Агнешка Варда

Переклад на англійську: Дорота Голєбієвска

Переклад на білоруську: Юлія Міцкевич

Переклад на російську: Ігор Белов

Переклад на української: Євгеній Білоножко

Публічний проект фінансується Міністерством закордонних справ
Республіки Польща в рамках конкурсу «Публічна дипломатія 2022».

Публікація висловлює виключно погляди автора і не може бути ототожнена
з офіційною позицією Міністерства закордонних справ Республіки Польща.

Rzeczpospolita Polska
Ministerstwo
Spraw Zagranicznych

1-е видання

Варшава 2022

ISBN 978-83-66707-85-6

Ośrodek
Karta

Фонд «Центр КАРТА».

вул. Нарбутта 29, 02-536 Варшава

телефон: (48) 22 848 07 12

КОНТАКТ З ВИДАВЦЕМ: ok@karta.org.pl

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ: kolportaz@karta.org.pl

ІНТЕРНЕТ-КНИГАРНЯ: ksiegarnia.karta.org.pl

www.karta.org.pl

